

РОЗДІЛ 4. ОБГОВОРЕННЯ, ДИСКУСІЇ, АКТУАЛЬНО

УДК 340.134 (477)

ДЕРЖАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ІЛІ ШРАГА У СВІТЛІ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ 1917 РОКУ

Биков О. М.,

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри теорії та історії
держави і права*

Університету «КРОК»,

вул. Табірна, 30-32, м. Київ, Україна, 03113,

e-mail: oleksandrbrm@krok.edu.ua,

<https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>

Самань В. В.,

кандидат юридичних наук., доцент кафедри державно-правових дисциплін

Університету «КРОК»,

вул. Табірна, 30-32, м. Київ, Україна, 03113,

e-mail: samanvv@krok.edu.ua,

<https://orcid.org/0000-0002-2320-3113>

ILYA SHRAG'S STATE-BUILDING ACTIVITIES IN THE LIGHT OF THE REVOLUTIONARY EVENTS OF 1917

Bykov O. M.,

*Doctor of Laws, Senior Researcher, Professor of the Department of Theory and History of State and
Law of "KROK" University,*

Tabirna St, 30-32, Kyiv, Ukraine, 03113,

e-mail: oleksandrbrm@krok.edu.ua,

<https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>

Saman V. V.,

Ph.D. in Law, «KROK» University,

Tabirna St., 30-32, Kyiv, Ukraine, 03113,

e-mail: oleksandrbrm@krok.edu.ua,

<https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>

Анотація. У статті розкривається державотворча діяльність відомого українського адвоката і громадсько-політичного діяча Іллі Шрага в ході революційних подій 1917 року. Доводиться, що революційні події в Російській імперії докорінно змінили державний лад і дали можливість суттєво активізувати національно-визвольну боротьбу серед народів імперії. Помітні зміни відбулись і в Україні, де з новою силою починає розвиватися національний рух, засновуються та функціонують українські органи влади, політичні партії та громадські інституції, відроджується культура. Зазначається, що І. Шраг відіграв значну роль у цих процесах, оскільки безпосередньо брав участь у координації та організаційному забезпеченні українського національного руху. Маючи належну фахову підготовку і значний життєвий досвід, діяч брав участь у державотворчих процесах як на локальному рівні, у рідній йому Чернігівщині, так і загальноукраїнському, активно працюючи у новостворених державних інституціях. Наголошується, що події революції спричинили єднання навколо особи І. Шрага групи громадських активістів, які в умовах революції ставили основною метою забезпечення стабільності на території губернії, створення організаційного комітету задля співпраці з Тимчасовим урядом та місцевими органами влади. Результатом цього стало створення Губернського комітету громадських організацій, який проіснував аж до грудня 1917 року. Очолив новостворений комітет І. Шраг. Зауважується, що діяч наголошував на потребі реформування апарату місцевої влади, що був створений у попередній період. У зв'язку з цим він багато уваги приділив вирішенню організаційних питань та посиленню впливу земств і міської думи як органів місцевого самоврядування. Відзначається, що, поряд з

вирішенням місцевих справ, діяч бере активну участь в обговоренні нагальних питань української автономії. За ініціативи І. Шрага та його однодумців вони розглядалися на порядку денному українського з'їзду у Чернігові з 8 по 10 червня 1917 року. Підсумками його роботи стало написання тексту резолюції, автором якої був Ілля Шраг. Збори визнавали національно-територіальну автономію України з обов'язковою гарантією прав національних меншин. Аналізується діяльність І. Шрага у складі Центральної Ради, куди він увійшов як представник від Чернігівської губернії. Наголошується, що будучи у складі Товариства українських поступовців, він став одним із його ідейних натхненників і відігравав значну роль у виробленні політичного курсу організації.

Ключові слова: Губернський комітет громадських організацій, Ілля Шраг, національно-визвольні змагання, революція 1917 р., українська автономія, українські землі, Центральна Рада.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 9.

Abstract. The article reveals the state-building activities of the famous Ukrainian lawyer and public and political figure Ilya Shrag during the revolutionary events of 1917. It is proven that the revolutionary events in the Russian Empire fundamentally changed the state system and provided an opportunity to significantly intensify the national liberation struggle among the peoples of the empire. Noticeable changes have also taken place in Ukraine, where the national movement is beginning to develop with renewed vigor, Ukrainian authorities, political parties and public institutions are being established and functioning, and culture is being revived. It is noted that I. Shrag played a significant role in these processes, as he directly participated in the coordination and organizational support of the Ukrainian national movement. Having proper professional training and significant life experience, the activist participated in state-building processes both at the local level, in his native Chernihiv Oblast, and at the national level, actively working in newly created state institutions. It is emphasized that the events of the revolution caused a group of public activists to unite around the person of I. Shrag, whose main goal was to ensure stability on the territory of the province, to create an organizational committee for cooperation with the Provisional Government and local authorities. The result of this was the creation of the Provincial Committee of Public Organizations, which existed until December 1917. The newly created committee was headed by I. Shrag. It is noted that the activist emphasized the need to reform the local government apparatus. In this regard, he paid a lot of attention to solving organizational issues and strengthening the influence of zemstvos and the city дума as local self-government bodies. It is noted that along with solving local cases, the activist takes an active part in discussing urgent issues of Ukrainian autonomy. On the initiative of I. Shrag and his associates, they were considered on the agenda of the Ukrainian congress in Chernihiv from June 8 to 10, 1917. The results of his work were the development of the text of the resolution, the author of which was Ilya Shrag. The meeting recognized the national-territorial autonomy of Ukraine, with a mandatory guarantee of the rights of national minorities. The activities of I. Shrag as a member of the Central Rada, where he entered as a representative from the Chernihiv province, are analyzed. It is noted that being a member of the Society of Ukrainian Progressives, he became one of its ideological inspirations and played a significant role in developing the organization's political course.

Key words: Provincial Committee of Public Organizations, Ilya Shrag, national liberation competitions, revolution of 1917, Ukrainian autonomy, Ukrainian lands, Central Rada.

Formulas: 0, figure: 0, table: 0, ref.: 9.

Постановка проблеми.

Революційні події 1917 року спричинили важливі демократичні перетворення в межах колишньої імперії. Після повалення самодержавства, на території українських земель посилюються національно-визвольні рухи, активізується суспільно-політичне життя, яскравим представником якого був відомий правник, адвокат і громадський діяч Ілля Шраг. Його діяльність мала неабияке значення для розбудови української державності у той час. Беручи активну участь у координації та організаційному забезпеченні українського національного руху, він актуалізував насущні проблеми українського населення, поставив на широкий суспільний загал питання щодо необхідності розбудови української держави у нових суспільних умовах.

Актуальність теми дослідження. Вивчення державотворчої діяльності Іллі

Шрага після повалення самодержавства в Російській імперії відзначається науковою й суспільно-політичною актуальністю. Детальний аналіз даного питання дає можливість простежити основні аспекти його діяльності на локальному та загальнодержавному рівні після революції 1917 року з розкриттям її значення для подальших державотворчих процесів в Україні у наступні роки.

Стан дослідження. Даній проблемі присвячували багато уваги відомих учених, серед яких: В. Бойко, І. Василик, Т. Демченко, А. Катренко, Я. Катренко, М. Копиленко, О. Копиленко, А. Нітченко, О. Оніщенко, М. Радіо та інші. Більшість дослідників зосереджували увагу на суспільно-політичній роботі впродовж усієї життєдіяльності діяча. Діяльність Іллі Шрага в період української національної революції, а саме в період ліквідації самодержавства у 1917 року,

потребує, на нашу думку, більш глибокого наукового вивчення.

Метою і задачею статті є висвітлення державотворчої діяльності Іллі Шрага у світлі революційних подій 1917 року.

Виклад основного матеріалу. Під впливом революції 1917 року у Петрограді поступово відкривався шлях до важливих демократичних зрушень у межах колишньої імперії. Революція сприяла поштовху для розвитку національно-визвольних рухів пригноблених народів, у тому числі й українського. Після повалення самодержавства І. Шраг відразу ж опиняється в епіцентрі суспільно-політичного життя Чернігівщини, бере активну участь у координації та організаційному забезпеченні українського національного руху [4, с. 12].

Відразу ж після революції на території Чернігівської губернії об'єдналася діяльна група громадських активістів, які ініціювали об'єднання існуючих на той час організацій, з метою створення на місцевому рівні своєї опори для представників Тимчасового уряду. Важливе значення приділялось також співпраці з місцевими органами влади в частині виконання функцій щодо питань охорони громадського порядку та підтримки стабільності у суспільстві. З цієї метою було створено організаційний комітет, який мав забезпечити виконання підготовчих заходів. Таке об'єднання відбулося 7 березня 1917 року. Наступного дня, коли на засідання прибули представники громадських організацій та суспільних рухів, було визначено норми їх представництва у новоствореному органі, затверджено структуру організації й сформовано президію, яку очолив Ілля Шраг [8]. Результатом спільної роботи стало створення Губернського комітету громадських організацій, який проіснував до грудня 1917 року.

Беручи активну участь у реформуванні місцевого самоврядування, комітет наголошував на потребі реформування старого апарату влади, надаючи йому більш демократичних форм. На практиці було активізовано діяльність щодо ліквідації поліції, створення народної міліції та

напрацювання відповідної відозви до населення [1, с. 21]. На місцевому рівні І. Шраг закликав до активізації дій щодо вирішення назрілих питань і посилення впливу таких органів місцевого самоврядування як земства та міська дума. Як голова губернського комітету він мав пряме відношення також і до відкриття губернських земських зборів 12 травня поточного року.

Активізуючи діяльність Губернського комітету громадських організацій у практичній площині, І. Шраг негайно приступив до вирішення цілого ряду важливих проблем [6, с. 58]. Справа в тому, що з моменту ліквідації інституту губернаторів, суттєво призупинили свою діяльність губернські «присутствія». Одночасно правовий статус земських установ також залишався до кінця невизначеним. Вони уособлювали собою представницькі установи, а з іншого боку даний орган був створений ще за царського режиму і функціонував на його законодавчій базі.

З метою врегулювання ситуації на місцях, Міністерство внутрішніх справ 14 березня 1917 р. внесло пропозицію місцевим губернським комісарам сформувати губернські, повітові, волосні, міські і селищні комітети з представників громадських організацій. Це яскраво засвідчує ініціативу передачі влади на місцях органам самоуправління. 23 березня 1917 р. було сформовано Виконавчий Комітет, який очолив І. Шраг. Новостворений орган налічував 10 осіб [7, с. 160] і функціонував за загального керівництва губернського комісара Тимчасового уряду. Таким способом у Чернігові було сформовано Губернський виконавчий комітет, який мав важливе значення для функціонування тогочасного місцевого самоуправління і самоврядування.

Особливо помітною була діяльність комітету упродовж другої сесії його роботи (10-16 травня 1917 року). Поряд з поточною організаційною діяльністю, комітет зосередив свою увагу на місцевих справах громадського характеру. Важливими питаннями на той час стали транспортні проблеми, загальні питання господарського характеру та організаційні моменти щодо прийому делегатів

Чернігівського селянського з'їзду, який відбувся напередодні у квітні місяці. Паралельно комітет ініціював розробку проєктів положень про Губернський виконавчий комітет, працював у сфері систематизації нормативних документів щодо тимчасових земельних камер. Серед інших важливих обов'язків була активна діяльність щодо створення повітових комітетів, а також координація діяльності інших громадських організацій, що діяли на той час в краї [7, с. 160].

Потрібно звернути увагу, що в умовах революції діяльність комітету мала свою специфіку та особливості. Арешти посадових осіб, самовільні вирубки лісу, вигнання священників, назрілі сільськогосподарські питання спричинили ситуацію, коли його члени були змушені негайно виїжджати на місце, щоб у короткий проміжок часу вирішити справу по суті. В умовах революційних рухів члени комітету прагнули максимально контролювати події в краї і якомога ефективніше стабілізувати ситуацію. У цьому зв'язку члени комітету виявили підтримку Тимчасовому уряду, оскільки вбачали у ньому гаранта порядку і стабільності [1, с. 22].

Керівні кола губернського комітету ініціювали налагодження контактів щодо співпраці з місцевими органами самоврядування. На той момент це були земство та міська дума. У період початку роботи чергової сесії губернського земства, яке розпочало свою діяльність 12 травня 1917 року, на ній було оприлюднено офіційну ухвалу виконавчого комітету про його входження до складу губернського земського зібрання. Внаслідок прийняття такої ухвали, комітет усім своїм складом у кількості 45 осіб став повноправним учасником сесії. Зважаючи на потужний життєвий досвід та активну громадянську позицію, цілком закономірно, що головою Зборів було обрано керівника бюро Іллю Шрага [7, с. 161].

Стоячи на позиціях національного визволення України губернський комітет максимально сприяв розгортанню українського національного руху в межах Чернігівської губернії. З цією метою він ініціював український з'їзд в Чернігові,

що відбувся з 8 по 10 червня 1917 року [7, с. 162]. У контексті розгляду важливих, питань чільне місце було відведено закликам до боротьби за українську автономію. Робота з'їзду розпочалася із вступної промови І. Шрага, який наголосив на виваженій та плідній дискусії стосовно українського питання, вкотре аргументувавши на потребі його негайного вирішення. Діяч зазначив, що «українська справа звернула увагу всіх. Проти неї повстає багацько ворогів. Щоб утворити своє життя, треба закликати всіх до розумної розважної організованої праці задля України. В нашому русі немає місця анархії. Закликаючи до спокою і розважності, я зазначаю, що ми мусимо ставити свої домагання спокійно, але твердо. Нам потрібні єднання і організація» [9, с. 20].

Губернський комітет тісно взаємодіяв з Українською Центральною Радою. Як відомо 10 червня 1917 року Центральна Рада проголосила І Універсал, де проголошувалась автономія України у складі Росії. Це викликало жваве українсько-російське протистояння, насамперед в суспільно-політичній сфері. Впродовж 28-30 червня 1917 року делегація Тимчасового уряду прибула до Києва для офіційних переговорів щодо подальшої діяльності. Такі події активізували роботу також Чернігівського губернського виконавчого комітету. Вже 2 липня 1917 року його склад зібрався на засідання задля обговорення ключових питань української автономії. На зборах повідомлялося про створення спеціальної комісії, яка мала своїм завданням напрацювати текст відповідної резолюції.

Зауважимо, що з метою обговорення даного питання, ще 25 червня цього ж року, виконавчий комітет ініціював засідання представників громадськості та політикуму Чернігівщини. У ході дискусій виокремилось два основні напрями для дискусій. Представники першого вважали, що потрібно підтримати Універсал і створення Генерального секретаріату, як важливі кроки на шляху до автономії України, яку в підсумку мали затвердити Установчі збори. Представники іншого напряму уважали, що події у сфері суспільно-політичного життя потрібно

розуміти як втрату автономії та вбачали небезпеку можливого перетворення Центральної Ради в тимчасовий український уряд. Проте на цьому засіданні резолюцію так і не було ухвалено, тому її остаточне напрацювання доручалося учасникам зборів Чернігівського губернського виконавчого комітету громадських організацій.

Потрібно звернути увагу на те, що Ілля Шраг мав безпосереднє відношення до розробки тексту резолюції, оскільки безпосередньо був автором документу. Згідно його змісту, зборами визнавалася національно-територіальна автономія України, де була передбачена гарантія прав національних меншин. Враховуючи той факт, що делегація Центральної Ради надала Тимчасовому уряду пропозиції із зазначенням умов, які б сприяли утвердженню автономії України, остаточне їх ухвалення передбачалося на установчих зборах. Окремо зверталася увага на те, що Центральна Рада виступає координаційним центром з підготовки автономії України і виражає волю її народу. Зазначалось також, що збори усвідомлюють свою необхідність працювати спільно з Центральною Радою на благо українського народу. Водночас висловлювалися побажання щодо скликання якнайшвидшого українського територіального з'їзду, де були б запрошені представники усіх народів України. З огляду на це обґрунтовувалась необхідність, щоб Тимчасовий уряд визнав за Україною право на найширшу автономію та спільно з Центральною Радою передбачив заходи, які необхідні для проголошення автономного устрою, забезпечив би рівноправність у мовній сфері, в громадських, політичних, освітніх, церковних та інших сферах.

Таким чином, перебуваючи у лавах керівництва Чернігівського губернського комітету, І. Шраг зумів згуртувати у його рядах провідних громадсько-політичних діячів того часу, налагодити взаємовідносини з громадськими об'єднаннями та центральною владою. Це дало можливість винести питання автономії України на широкий суспільний загал, ініціювати його обговорення серед широкого кола політиків та громадських діячів.

У другій половині 1917 року у діяльності практично усіх громадських комітетів наступає різкий спад. Причинами стали цього деструктивні суспільні рухи, які посилили відчуження низів від влади, політичні події, які призводили до конфронтації між Тимчасовим урядом та Центральною Радою.

Необхідно звернути увагу на діяльність Іллі Шрага у складі Товариства українських поступовців (ТУП), до заснування якого він мав пряме відношення. Як відзначила з цього приводу дослідниця Т. Демченко, І. Шраг «був активним членом ТУПу ще від моменту його заснування» [3, с. 166]. Ще в період проведення перших зборів товариства він неабияк впливав на його діяльність і часто виступав одним із його ідейних натхненників. Товариство здійснювало свою політичну діяльність, намагаючись уникати конфліктів з тогочасною офіційною владою. Вже після повалення самодержавства його діяльність суттєво активізується. І. Шраг, будучи у керівному складі організації, поступово перетворюється на одну з ключових фігур того часу. Вже 25-26 березня 1917 р. на черговому з'їзді Товариства він був обраний до Президії як один із заступників голови. Після цього з'їзду офіційно проголосив перейменування організації Товариства українських поступовців на Союз українських автономістів-федералістів. Головою губернського осередку на Чернігівщині у новоствореній організації було обрано І. Шрага.

Після офіційного створення Центральної Ради діяч максимально концентрується на її діяльності. Уже 8 квітня 1917 року під час роботи Всеукраїнського національного конгресу у Києві під час обрання керівних органів Центральної Ради, він разом з іншими діячами того часу був обраний до її складу [2].

Перебуваючи у складі Центральної Ради, 28 червня 1917 року І. Шраг стає членом новоствореної комісії із розробки проекту статуту автономії України. З метою створення такої комісії Центральна Рада видала спеціальну інструкцію, де регламентувався порядок її

функціонування [5, с. 66]. Потрібно зауважити, що він завжди високо відзначав заслуги Ради в українському державотворенні. Діяч наводив беззаперечні докази того, що Центральна Рада є повноцінним українським парламентом. На його переконання, Рада мала поширити свій вплив на управління всією Україною. Цю ідею діяч неодноразово відстоював і пропагував у своїх публічних зверненнях. Так, виступаючи на засіданні Чернігівської міської думи 8 листопада 1917 року, він наголошував, що Рада фактично вже користується законодавчою владою, з її ініціативи до території України було включено нові губернії та створено 4 генеральних секретарства. Він акцентував на тому, що Центральна Рада є виразником думок і волі усього населення України. Це аргументував тим, що до її складу входили як українці, так і інші національності, що проживали на її території. Крім того, державний орган був представлений представниками селянського, робітничого та солдатського корпусу. Зауважимо, що Центральну Раду на загальнодержавному рівні було визнано як тимчасовий парламент України і

Генеральний секретаріат як вищу крайову владу. Водночас наголошувалося, що вся влада на місцях має належати органам місцевого самоуправління [3, с. 179]. Однак прихід до влади більшовиків не дозволив втілити намічені плани, тому в подальші періоди діяльність І. Шрага здебільшого зосереджується у Чернігівській губернії при вирішенні місцевих справ.

Висновки. Революційні події 1917 року сприяли наростанню національних рухів на території колишньої імперії. Будучи активним учасником визвольного руху в українських землях, І. Шраг прагнув максимально використати нові умови задля посилення боротьби за українську державність. На губернському та загальнодержавному рівнях діяч намагався знаходити компроміси з представниками різних політичних сил та громадських організацій, зокрема в питанні щодо майбутнього устрою України. Як голова Губернського комітету та активний діяч Центральної Ради він спричинився до забезпечення ідейно-теоретичних основ функціонування української держави.

Література:

1. Бойко В. М., Демченко Т. П., Оніщенко О. О. 1917 рік на Чернігівщині: історико-краєзнавчий нарис. Чернівці: Сіверянська думка, 2003. 126 с.
Василик І. Адвокати, які працювали з Михайлом Грушевським у Центральній Раді – перші українські парламентарі. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/advokaty-yaki-pratsyuvaly-z-myhajlom-grushevskym-u-tsentralnij-radi-pershi-ukrayinski-parlamentari> (дата звернення: 10.05.2023).
2. Демченко Т. Батько Шраг: монографія. Чернівці: Десн. правда, 2008. 264 с.
3. Катренко А. М., Катренко Я. А. Їх об'єднували сповідувані демократичні ідеали та любов до України і її народу (Листи І. Л. Шрага М. С. Грушевському). К.: [б. в.], 2009. 64 с.
4. Копиленко О. Л., Копиленко М. Л. Держава і право України. 1917-1920: навч. посібник. К.: Либідь, 1997. 208 с.
5. Нітченко А. Чернігівський губернський виконавчий комітет: засади створення, структура та склад. Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». Київ. 2013. Випуск 77 (№ 10). С. 57-60.
6. Оніщенко О. В. Чернігівський губернський громадський виконавчий комітет у 1917 році. Література та культура Полісся. Ніжин, 2001. С. 159-165.
7. Радіо М. Діяльність І. Шрага в період проголошення І Універсалу Центральної Ради. URL: http://eprints.zu.edu.ua/4880/1/Radio_2.pdf (дата звернення: 10.05.2023).
8. Український з'їзд у Чернігові (8-10 червня 1917 р.): матеріали та коментарі / Упор.: В. М. Бойко, Р. Б. Воробей, Т. П. Демченко. Чернівці: Сіверський центр післядипломної освіти, 2012. 98 с.

References:

1. Boijko, V.M., Demchenko T.P., Onischenko (2003), 1917 rik na Chernigivhyni: istoriko-kraeznavchyy naris [1917 in Chernihiv region: historical and local history essay], Severianska dumka, Chernihiv, Ukraine.
2. Vasylyk, I. "The lawyers who worked with Mykhailo Hrushevskyy in the Central Rada were the first Ukrainian parliamentarians". available at: <https://www.hsa.org.ua/blog/advokaty-yaki-pratsyuvaly-z-myhajlom-grushevskym-u-tsentralnij-radi-pershi-ukrayinski-parlamentari>. (Accessed: 10.05.2023).
3. Demchenko T. (2008), Batko Shrah: monohrafiia, [Father Shrag: a monograph], Desn. Pravda, Chernihiv, Ukraine.

4. Katrenko, A. M. and Katrenko, Ya. A. (2009), *Ih obednuvali spoviduvani demokratichni ideali ta ljubov do Ukrainy ta ii narodu [They were united by professed democratic ideals and love for Ukraine and its people (Letters of I. L. Shragto M. S. Hrushevskyi)]*, Kyiv, Ukraine.
5. Kopylenko O. L., Kopylenko M. L. (1997). *Derzhava i pravo Ukrainy. 1917-1920 [The state and law of Ukraine. 1917-1920]*, Lybid, Kyiv, Ukraine.
6. Nitchenko, A. (2013), "Chernihiv Provincial Executive Committee: principles of creation, structure and composition", *Zbirnyk naukovykh prats «Gileia: naukovyi visnyk»*, vol. 10, pp. 57-60.
7. Onishchenko, O.V. (2001), "Chernihiv Provincial Public Executive Committee in 1917", *Literatura ta kultura Polissia. Nizhyn*, pp. 159-165.
8. Radio, M., "The activities of I. Shrag during the period of the proclamation of the First Universal of the Central Rada", available at: http://eprints.zu.edu.ua/4880/1/Radio_2.pdf (Accessed: 10.05.2023).
9. V. M. Boiko, R. B. Vorobei and T. P. Demchenko (2012), *Ukrainskyi zizd u Chernihovi (8-10 chervnia 1917 r.): materialy ta komentari, [Ukrainian congress in Chernihiv (June 8-10, 1917): materials and comments]*, Siverskyi tsentr pisliadyplomnoi osvity, Chernihiv, Ukraine.

Стаття надійшла до друку 29.05.2023